

PREVENTION OF CYBERBULLYING IN THE SCHOOL ENVIRONMENT

Rusanka Mancheva

SWU"Neofit Rilski" Blagoevgrad, Bulgaria, r.p.mancheva@swu.bg

Abstract: Cyberbullying is a phenomenon that replaces overt Aggression in Conflict situations in the School environment. Studies in recent years have shown its prevalence in many Countries. The problem of prevention has both an institutional and an age context. A Study conducted in Bulgaria shows that the Mobile phone is an informational cognitive and emotional source for the student through it he shares, solves and solves most of his problems, including those related to his interpersonal relationships. A second study aims to set guidelines for preventive work to reduce Cyberbullying. The subjects were 520 students aged 12-14 who were not subject to cyberattacks. Gender differences have found in terms of personal attitudes towards cyberbullying, as well as the limited perception of age for its effects. The respondents declare non-acceptance of the situation, but also passivity towards the abuser. They use the same patterns of behavior that. Are associated with bullying and therefore think can handle it on their own. This requires the application of primary prevention specialists to increase the sensitivity of young people to this negative phenomenon.

Keywords: bullying, cyber bullying, girls, boys, school environments, prevention

ПРЕВЕНЦИЯ НА КИБЕРТОРМОЗА В УЧИЛИЩНА СРЕДА

Русанка Манчева

ЮЗУ “Неофит Рилски“ Благоевград, България, r.p.mancheva@swu.bg

Резюме: Кибертормозът е феномен, който замества откритото противопоставяне в ситуации на конфликт в училищна среда. Проучвания от последните години показват разпространението му в много страни. Проблемът с превенцията има както институционален, така и възрастов контекст. Проведено изследване в България, показва че мобилният телефон е информационен, когнитивен и емоционален източник за ученика. Чрез него той споделя, решава и разрешава по-голямата част от проблемите си, в това число и тези, свързани с междуличностните му отношения. Второ проведено изследване има за цел да определи насоките за превантивна работа, свързана с ограничаване на кибертормоза. Изследвани са 520 ученика на възраст 12-14 години, които не са били обект на кибер атаки. Установени се различия по пол, относно личностните нагласи за поведение при кибертормоз, както и ограничена възрастова представа за ефектите от него. Изследваните лица декларират неприемане на ситуацията, но и пасивност по отношение на насилника. Те използват същите модели на поведение, които са свързани с тормоза и затова мислят, че могат да се справят сами. Това налага прилагане, от специалисти, на първична превенция за засилване чувствителността на младите хора, към това негативно явление.

Ключови думи: тормоз, кибертормоз, момичета, момчета, училищна среда, превенция

1. КИБЕРТОРМОЗЪТ КАТО ПРОБЛЕМ

Социалните ситуации, от последните няколко месеца доказват, че човешкият свят може да се ограничи само до техническите средства за масова информация. Социалните мрежи устойчиво заместват междуличностните отношения, формите за изразяване на идеи, мисли, преживявания и чувства от хората. Животът се прехвърля в сферата на електронните технологии, на виртуалната реалност и обхваща по-голямата част от социалната активност във всички възрастови групи. Зависимостта от интернет контактите, до преди няколко месеца възприемана като неприемлива се превърна в нормална част от човешкото поведение - виртуалният човек поддържа връзка със своите колеги, приятели и близки, които са на голямо разстояние един от друг.

Съвременните електронни комуникации несъмнено доказват положителните си ефекти върху ежедневието на хората, а чрез него и отношенията между тях. Както всяко положително достижение на човешкия ум, така и електронната комуникация има и друга – негативна страна. В края на 90-те години, собственик на уебсайт в Канада, установява че при младите хора традиционните форми на тормоз на комуникативно ниво се пренасят във виртуалното пространство чрез мрежовите компютри и мобилните телефони. Технологичните възможности на социалните медии, като Facebook, Instagram и Twitter спомагат за това. Самите те по-скоро повишават негативните ефекти, отколкото да ги ограничават. Факт е, че чрез технологичните новости, агресивността сред децата и подрастващите, намира нова съвременна форма на

изразяване – кибертормоза. В повечето случаи той е продължение на реалните междуличностни конфликти или негативни отношения в училищна среда, където тормозът от връстниците е отдавна установен поведенчески феномен.

Наименованието на тормозът е различно: e-bulling (e-насилие), electronic bullying (електронно насилие), online bullying (онлайн тормоз), cyber violence (кибер тормоз) cyberbullying (кибертормоз), digital bullying (дигитален тормоз) и определя формата на изразяване на скрити агресивни намерения. Физическата реалност се заменя с виртуална, чиято цел е отново злонамерено нанасяне на вреда, демонстриране на сила и създаване на условия потърпевшият (жертвата) да не може да се защити открито. Това се повтаря многократно и продължително във времето, така, че повече хора да станат свидетели на замисъла на насилника. Ако при реалния тормоз физическото съприкосновение, словесните нападки и заплахи определят активността му, при кибертормоза се използва широтата на социалните мрежи (публикуват се клевети или лъжи, разпространяват се неверни слухове, видеоклипове по различните портали в интернет или по телефона, изпращат се SMS -си с неприлично или заплашително съдържание). Жертвата, в повечето случаи, не знае за „атаките“, но се познава с насилника в реалния живот, което персонализира участниците в процеса. Те обикновено са част от една обща среда – работна, училищна, квартална, етническа, религиозна или социокултурна. Негативната информация не просто се „хвърля“ в пространството, тя има цел да се възприеме от много хора.

Като социално-психологичен феномен тормозът привлича все повече изследователското внимание, поради снижаване възрастта на използващия го насилник, както и тежките психични травми, които нанася на подрастващите, в някои случаи стигащи до трагедия – самоубийства на деца, които не могат да се справят с него. Въпреки засиленият научен интерес, активността на организации и училищни психолози, все още трудно се постигат високи резултати в преодоляването на явленията на всички социални нива и най-вече в училищна среда.

Според доклади и изследвания подрастващите прекарват от 2 до 9 часа на ден в социалните медии, което ги прави лесно зависими от информацията, която възприемат от тях. Проучване, проведено от NSPCC (Национално дружество за предотвратяване на жестокост към деца), през 2016 година, представя нарастване на регистрираните случаи на кибертормоз с 88% от изследвания предходен пет годишен период. Благотворителната организация “Child Line” изнася данни за почти четвърт милион деца и подрастващи, които са получили помощ от службите за психично здраве при проблеми като тревожност, депресия и хранителни разстройства, свързани с кибертормоза. Френската консултантска компания Ipsos, специализирана в пазарни проучвания, анкетира родители от 28 държави, за да установи дали децата им са се сблъскали с кибертормоз в интернет през 2018 година. Изследователите и откриват, че близо един, на всеки пет родители по света казва, че детето му е преживяло кибертормоз поне веднъж. Според проучването Европейските страни са по-малко засегнати от страните в Азия и САЩ (Tian, et al,2018))

Проведено, от нас, изследване с подрастващи от Република България, през учебната 2018-2019 година, потвърди високата значимост на интернет активността в живота на съвременните подрастващи. Изследваните 2638 ученици на възраст между 12 и 18 години (51.7% момчета и 48.3% момичета), споделят за ранно използване (преди 10 годишна възраст) на интернет услугите (68%). Това се случва ежедневно (40,3%), от два до три часа на ден (28,3%) и около час на ден (39%). Освен за учебни цели, интернет възможностите се използват за споделяне на собствена информация (56.6%) и публикуване на снимки (52.2%). Средството, чрез което това се случва, най-често е мобилен телефон (99,4%), което е и причината всяка информация, в това число и с неприятно съдържание, да се възприема приоритетно също от мобилен телефон (63,1%), следвана от електронен източник, какъвто е персоналният компютър (59,4%), социални мрежи (45,3%) и други средства (10,5%) (Манчева,2020) Мобилният телефон е информационното, когнитивно и емоционално депо на съвременния млад човек и това води, след себе си, до ограничаване на ефекта от реалните междуличностни отношения и прехвърлянето им в посока на „онлайн активността“.

1.2. Кибертормозът в училищна среда

Заменяйки прякото разрешаване на конфликтите в училищна среда, в това число и тези с вътрешно личностен характер, подрастващият се насочва към мрежите за комуникация в интернет, за да „сподели“ не само преживяванията и чувствата си, но и за да нарани чувствата на противниците си в конфликта. В рамките на детската субкултура обидните думи, сравняванията, поставянето на етикети, са част от процеса на общуване, без преценка на това, как се чувства получателят им. Подрастващият получава информацията от неговата социална среда и характера на отношенията в нея, затова сплашването има вероятност да се възприеме като предизвикателство за активност в този възрастов период. Не под тази форма на личностна провокация преминава същинският кибертормоз. При него провокацията структурира дисбаланс на информационната власт, който е осъзнат и целенасочен и причиняването на личностна вреда е желан акт.

Има данни, че с течение на времето няма съществени изменения в използвания вид тормоз, кибернасилникът специализира в точно определени контексти на проява. (Craig, Harel-Fisch, et al, 2009) Многократността на активността формира личностни нагласи, оценки и дори активност, която прави кибертормоза продължителен във времето. Има проучвания, които показват, че насилниците имат непълно или погрешно разбиране и тълкуване на изпратената информация, както и трудности в разбирането на чувствата на другите. Тяхната „социална слепота“ ги води към насилствено поведение (Randall,1996) чрез липса на емпатия. Съгласно други изследвания, кибернасилниците не само, че разбират и тълкуват правилно социалната информация, но и имат способността да я управляват правилно в своя полза.(Sutton, 2001) Те разпознават по-слабите съперници относително лесно и избират за кибератаките си жертви, които няма да реагират динамично и няма да имат подкрепата на приятелската си група или класа. Всеки насилник се стреми да привлече повече хора на своя страна, като се страхува от чуждата подкрепа за жертвата.

За училищната среда решаваща роля в разпространението на явлението е реакцията, която кибернасилието предизвиква в околните, след нейното огласяване. Резултати от изследвания показват, че подрастващите се привличат от връстници, които притежават характеристики на независимост, неподчинение на учителите, импулсивност и небрежност, агресия и неподчинение, а не връстници с характеристики като послушание и подчинение. Споделяйки с други ученици, извършителите на кибертормоза се възприемат като герои, повишават социалния си успех (Sutton, Keogh,2000) и получават признание от съучениците си (Salmivalli, et al,1999) и така поддържат статуса си в групата. Тъй като учениците, принадлежащи на едни и същи класове или групи имат сходни реакции за сплашване и караници, се поддържат и същите реакции в интернет. Формите на кибертормоза при агресори от един приятелски кръг също са сходни.(Espelage, et al, 2003) са почти покриващи се. Проучване на J. Sutton, P.K. Smith и J. Swettenham (1999) доказва наличие на близки социални оценки между извършителите на кибертормоза и групи от деца в които участват такива, които сплашват или подпомагат насилници. Сходни страни на възприемането имат и с такива групи, които са свързани с предизвикване на насилниците, както и групи, които защитават жертвите и такива в които участниците са наблюдатели.

От гледна точка на социалната оценка кибертормозът в училищна среда носи същите рискови фактори, както традиционния, като разширява възможността за контрол над личната информация на и за жертвата, която е споделена в социалните мрежи и нейната устойчивост във времето. Той е по-разпространен в живота на учениците, тъй като информацията може да бъде открита по всяко време на деня, а жертвите изпитват постоянен страх, срам и тъга от това.(Aboujaoude, Savage, et al, 2015) Установен е много интересен факт, свързан с негативните последици от кибертормоза и за насилника и за жертвата. И двата типа роли съдържат наличие на суицидни мисли, опити и дори реално извършени самоубийства. (Ferrara, Ianniello, et al, 2018) Отрицателните ефекти от кибертормоза са разнопосочни:

- кибертормозът негативно повлиява учебната среда като цяло (Gordon,2019));
- той е травматичен акт и има болезнено, разяждащо и вредно въздействие върху децата, семействата и обществото като цяло (Miller & Lowen, 2012);
- има опустошително въздействие върху физическото, емоционалното, социално и образователно благосъстояние на жертвата (Joyce & Mmankoko, 2014);
- нарушава отношенията между учениците, разделя властовите позиции в един клас, фаворизира ученици, които поради липса на увереност и желание да се почувстват по-добре, причиняват страх на други за дълго време (Vaillancourt, et al, 2017);
- като негативно явление в училищна среда, преодоляването му е свързано с прилагане на цялостни интервенции от гледна точка на екологичните системи (Dupper,2013)

2. ЦЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

От момента в който е идентифициран, като негативно социално явление, кибертормозът е определен и като сложен феномен, повлиян от много фактори (Baldry, et al, 2015) Неговата многоаспектност го прави и труден за измерване (Patchin & Hinduja, 2015), тъй като формите му на изява са различни, както са различни и последиците от него, върху живота на жертвите. Най-силен ефект те имат върху преживяванията и поведението на неукрепналата личност в училищна среда. Училището е центърът на нейния живот и затова проблемите в училищния климат или липсата на безопасност негативно повлияват нейното личностно развитие и самоуважение, както и присъствието и в училище въобще. Затова част от училищните политики са насочени към организирани и целенасочени действия за превенция на явлението.

Възможностите за ограничаването му в училище също е многоаспектен проблем в който участват държавни и общински структури, училищни власти, родителски организации и ученически общности. Първата стъпка в процеса на превенция за кибертормоза, на ниво училище, е свързана с установяване общото ниво на

информираност на учениците за него и присъствието му в живота им. Водени от тази идея проведохме изследване с 520 ученика (268 момичета и 252 момчета) на възраст 12-14 години в две училища на територията на град Благоевград, през периода март-октомври 2019 година. Училищата се помещават в една и съща сграда и взаимоотношенията между учениците са ежедневни, което засилва възможността да се познават и персонално. Целта е да се проучат личностните нагласи на учениците при ситуация на приложен кибертормоз, спрямо тях. Идеята е да се разбере доколко адекватно те биха реагирали в подобна ситуация и от каква помощ се нуждаят.

3. МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Реализирането на изследването включва използване на два диагностични метода: психологичен въпросник и беседа. Първият метод дава възможност да се направи срез на самооценъчните характеристики на изследваните лица, докато беседата помага за допълване на получената информация. Използван е Въпросник за самооценка *Coping with Cyberbullying Questionnaire (CWCBQ_36)* на S. Hinduja и J.Patchin (2009-2011), българска адаптация П.Рандев (2017). След прилагането му към изследваните лица, при статистическата обработка на резултатите, отпаднаха по-голямата част от айтемите, тъй като коефициентът им на вътрешна съгласуваност (Алфа на Кронбах, $\alpha=0.36 < 0.6$) е нисък. За наша изненада останаха активни само 9 айтеми. Те единствено са с висока надеждност в матрицата на факторния анализ и затова са в обсега на нашето внимание. Минималното им представителство в общия пакет от 36 отговора, нарушава обединението на отговорите в седемте субскали. (дистанционен съвет, близка подкрепа, отмъщение, отстояване, активно игнориране и безпомощност/самообвиняване и техническо справяне), които авторите на методиката са създали.

4. РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Предложеният тук анализ е направен чрез дескриптивна статистика и хи-квадрат тест, за оценка на връзката между пола като променлива.

Таблица 1. Личностна нагласа в отговор на кибертормоз в %

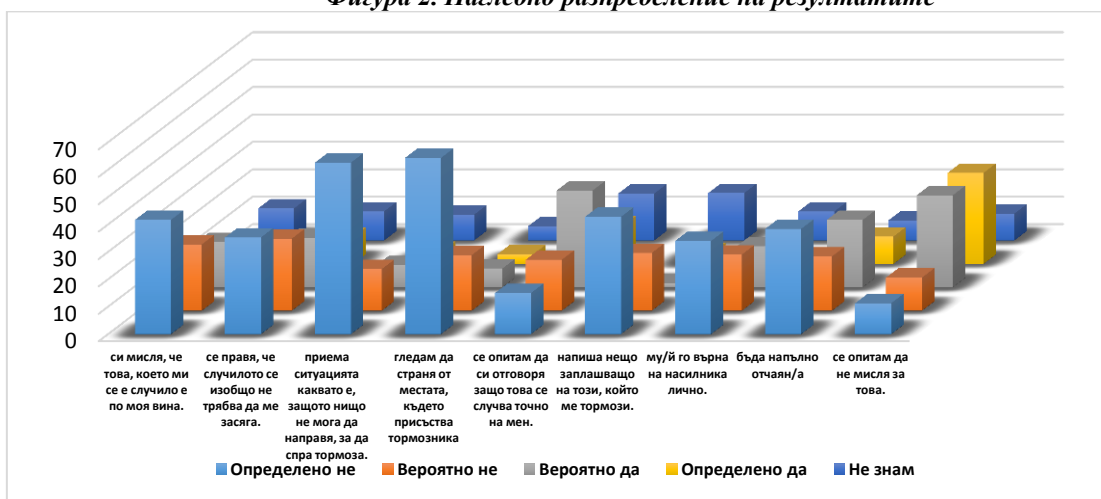
При кибертормоз аз ще...	Определено не	Вероятно не	Вероятно да	Определено да	Не знам
си мисля, че това, което ми се е случило е по моя вина.	41,7	24,2	16,5	6,0	11,7
се правя, че случилото се изобщо не трябва да ме засяга.	35,3	26,3	18,0	9,8	10,6
приема ситуацията каквато е, защото нищо не мога да направя, за да спра тормоза.	62,6	15,2	8,1	4,8	9,4
гледам да страня от местата, където присъства тормозника	64,3	20,3	6,9	3,5	5,2
се опитам да си отговоря защо това се случва точно на мен.	15,0	18,6	35,3	14,0	17,1
напиша нещо заплашващо на този, който ме тормози.	42,8	21,1	1,4	4,4	17,3
му/й го върна на насилника лично.	34,0	20,5	15	20,0	10,6
бъда напълно отчаян/а	38,4	19,8	24,6	10,0	7,3
се опитам да не мисля за това.	11,3	12,1	33,6	33,2	9,8

В периода на пубертета значимо постижение на възрастта е развитието на чувството за самоуважение и самостоятелност. Личността е силно чувствителна към всичко, свързано с нея и отношенията и с околните. Възрастта е преходът към търсене на социална идентичност и активността на ученика е насочена в тази посока. Изследваните лица демонстрират желание за контрол и справяне със ситуацията, в която могат да се окажат обекти на кибертормоз. Те определено смятат, че няма да се чувстват виновни за това (41,7%) и няма да се преструват, че подобна ситуация не ги засяга.(35,3%). Напротив, не приемат ситуацията като реалност (62,6) и се опитат да анализират случващото се (ще се опитам да си отговоря, защо това ми се случва, 35,3%), изолират насилника включително и чрез избягване на срещите с него (64,3%), което ги прави уверени в това, че могат да се справят с кибертормоза. С него се примиряват едва 4,8%. Увереността и категоричността им граничат с безразличие, тъй като смятат, че няма да отговорят със заплашителни думи (42,8), но ще търсят персонално отмъщение (34 %) и възможности сами да се справят, да не се отчайват

(38,4%), защото не само, че не приемат ситуацията, но и не искат да мислят за нея (33,2). Тези резултати са свидетелство за:

- това, че в периода 12- 14 години изследваните лица ученици имат ограничена, повърхностна представа за кибертормоза и индивидуалните ефекти от него, затова са уверени, че сами ще се справят;
- демонстрирайки личностната си готовност да се „справят“ с него, показват по-скоро желанието си за това;
- като смятат, че за подобна ситуация може да не се мисли, омаловажават възможността това да не се случи с други хора. Подобно отношение е предпоставка формите на кибертормоз да се възприемат като част от процеса на разрешаване на негативни междуличностни отношения, без да се влага злонамерен смисъл. Виртуалното пространство е проводникът на тези отношения и изследваните лица не виждат нищо проблемно в това. Идеята за избягването на насилника и готовността да не се реагира ги поставя лесно в ролята на жертва. При проведената беседа нито едно от изследваните лица не споделя да е било обект на подобно въздействие. Това е и причината нагласата да е ориентирана повече към поведенческа пасивност и търсене на обяснение за случващото се.

Фигура 2. Нагледно разпределение на резултатите

Разпределението, по пол, на резултатите включва разкриване както на общите, за възрастта характеристики на поведението, така и разликите при изследваните лица - момичета и момчета. Приложеният тест Хи-квадрат, с изчисление на коефициента на Pearson, показва отсъствие на статистически значими разлики по пол, относно приемането на ситуацията на кибертормоз и готовността на подрастващите да и повлияят ($\chi^2 = 12.012$, $p = 0.150$) Това те постигат само на когнитивно ниво, като не мислят за кибертормоза ($\chi^2 = 9.162$, $p = 0.057$) или се правят, че случилото се изобщо не ги засяга ($\chi^2 = 3.678$, $p = 0.453$)

Момчетата, за разлика от момичетата, по-малко се замислят върху причините за кибертормоза (вероятно да - 33,3%: 36,9% и категорично не – 19,8%:10,4 %) като стойностите на разликите са в рамките на статистическата значимост ($\chi^2 = 15,245$, $p = 0.004$). Социалната сензитивност на момичетата се потвърждава и от резултатите на активността, свързани с търсене на причината за кибертормоза в собствените действия.(22,2%) Момчетата са категорични, че той не може да се свързва с тяхна активност (46,4%) Статистическата значимост на резултатите е в наличието на разлика по пол ($\chi^2 = 10,816$, $p = 0.002$).

Разлика има и относно отношение към кибернасилника. Независимо, че основната реакция е неговото отхвърляне, момичетата не предпочитат игнорирането и избягването му (65,7% : 62,7%) , докато нагласата за изолация от момчетата е по изразена (6% : 1,1 %) при коефициент на $\chi^2 = 11,431$ и $p = 0.003$ Тези резултати се допълват и от желанието да се отговори на кибернасилника. Момчетата са по-категорични това да не се случи (не -50,8%), за разлика от момичетата (не - 34,5%), вероятността за обратен отговор е малка (момичета 17,9% при момчета 10,7%). Статистическата значимост на резултатите е за коефициент на разлика $\chi^2 = 17,019$ и $p = 0.002$. Получените резултата показват и наличие на статистически значими различия и в желанието за отмъщение (ще му го върна лично) Момичетата (40,7 %) са ориентирани към липса на активност, за разлика от момчетата (само 27 % - не и 14,2 % определено да) Момчетата имат нагласа за друга форма на отмъщение, различна от кибертормоз.

Интересен е резултатът за наличието на разлика относно преживяването на кибертормоза при момчетата и момичетата. Отчаянието обхваща висок процент момичета (32,5% вероятно да и 12,7 % определено да), за разлика от момчетата (ще бъде напълно отчаят -45,6% определено не и 21,4% вероятно не) В представите на момичетата кибертормозът ще повлияе повече на емоционалното им състояние в сравнение с момчетата (при $\chi^2 = 28,693$ и $p = 0.001$).

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сведенията, които имат изследваните лица на възраст 12-14 години, независимо от пола си, за кибертормоза са повърхностни, което насочва вниманието на специалистите към първичната, информационна превенция. Представите им за ефектите от него също са непълни, а реакциите - идентични с тези на тормоза в училищна среда, възрастово и полово обусловени. Момичетата, за разлика от момчетата, са по-чувствителни към темата за кибертормоза, те в по-висока степен от момчетата си задават въпроси за причината за него, както и за това дали собственото им поведение не е причина за него. Те в по-висока степен изпадат в отчаяние, за разлика от момчетата. Момчетата предпочитат да не влизат в контакти с кибернасилника, да го игнорират и изолират, докато момичетата са по-склонни на контакт. Те имат и по-висока готовност и да му отговорят в кибер пространството, отколкото да му отмъстят. Момчетата обратното - обмислят отмъщение.

6. ДИСКУСИЯ

Проведеното изследване има няколко проблемни зони, които повлияват получените резултати. По-голямата част от изследванията, свързани с кибертормоза включват изучаване на мотивите и поведението на кибернасилника и жертвата, както и съдържанието на техните взаимоотношения, когато те са вече факт. Рядко се проучват личностните нагласи, отношението към кибертормоза при лица, които не са обект на кибер насилие или не са негови носители. Склонността към подобен тип поведение е обект на превенция от всички специалисти в училищната система. Често стъпките на превенцията се свеждат до стимулиране на активност по-скоро за справяне с негативното явление в момента, отколкото неговото преодоляване. Проведеното изследване даде възможност да се направи едно важно заключение – когато подрастващият не е бил обект на кибертормоз трудно прогнозира своите действия. От 36 предложени отговора, актуализираните 9 дават само повърхностна представа за тези действия. Отпадат съществени активности, свързани със споделяне на проблема и търсене на помощ от външни лица. Слабо информираният млад човек разчита повече на себе си, отколкото на взаимодействие, при разрешаване на проблем, отнасящ се до нежелана или неочаквана кибер активност от други хора. Това е доказателство за необходимостта от целенасочена ранна превенция, сред подрастващите за засилване на тяхната сензитивност относно кибертормоза в училищна възраст и среда, чрез моделиране на ситуации в които те да идентифицират своите собствени реакции и отношения.

ПРЕПРАТКИ

- Манчева, Р. (2020). Феноменът „кибертормоз“ - съвременна наративна форма на агресивност в училищна среда, ел.сп.*Проблеми на постмодерността*, т.9. кн.1. Извлечено от <http://ppm.swu.bg/>
- Рандев, П. (2017). Наръчник за професионално-психологична работа за превенция и справяне с насилието в образованието между подрастващите, (част 1-ва – Концептуални подходи), С
- Aboujaoude, E., Savage, M.W, Starcevic, V., & Salame, W.O. (2015). Cyberbullying: review of an old problem gone viral. *Journal Adolescent Health*, 57(1),10–18, Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>
- Baldry, A. C., Farrington, D. P., & Sorrentino, A. (2015). "Am I at risk of cyberbullying"? A narrative review and conceptual framework for research on risk of cyberbullying and cybervictimization: The risk and needs assessment approach. *Aggression and Violent Behavior*,23, 36–51
- Gordon, S. (2019). The Real-Life Effects of Cyberbullying on Children, Retrieved from <https://www.verywellfamily.com>
- Craig, W., Harel-Fisch, Y., Fogel-Grinvald, H., Dostaler, S., Hetland, J., Simons-Morton, B., et al.(2009) A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International journal of public health*,vol. 54(2):216-24. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>
- Dupper, D. (2013). School Bullying: New Perspectives on a Growing Problem, Oxford University Press
- Espelage, D., Holt, M.K., & Henkel, RR. (2003). Examination of peer group contextual effects on aggression during early adolescence. *Child Development*, 74(1), 205-220. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>

-
- Ferrara, P., Ianniello, F., Villani, A., & Corsello, G. (2018). Cyberbullying a modern form of bullying: let's talk about this health and social problem, *Italian Journal of Pediatrics*,44,14,Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>
- Joyce & Mmankoko, (2014). Teacher Attitudes, Professionalism and Unprofessionalism in Relation to School Violence, *Research Gate*, Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication>
- Miller, C., & Lowen, C. (2012). *The Essential Guide to Bullying: Prevention And Intervention*, Alpha
- Randall, P. (1996). *Adult bullying:Perpetrators and victims*. London: Routledge
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2015). Measuring cyberbullying: Implications for research. *Aggression and Violent Behavior*,23, 69–74, Retrieved from <https://doi.org>
- Salmivalli, C., Huttunen, A., & Lagerspetz, K.M.J. (1997). Peer networks and bullying in schools, *Scandinavian Journal of Psychology*, 38(4), 305-312.Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/>
- Sutton, J., & Keogh, E. (2000). Social competition in school: relationships with bullying, Machiavellianism and personality, *British Journal of Educational Psychology*, vol. 70, pp: 443-57.
- Tian, L., Yuru, Y., & Huebner, E.S. (2018). Cyberpsychology, Behavior and Social Networking, Mary Ann Liebert
- Vaillancourt, T., Faris, R., & Mishna, F. (2017). Cyberbullying in children and adolescents: implications for health and clinical practice, *Psychiatry Magazine*, vol.62 (6), 368-373. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>